

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК АГЕНТИ ПОЛІТИЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Розкрито роль окремих міжнародних організацій в процесі політичної глобалізації світосистеми. Проведено типологію міжнародних організацій відповідно до ролі в процесі політичної глобалізації.

Ключові слова: політична глобалізація, агент глобалізації, міжнародна організація, індекс політичної глобалізації.

Раскрыто значение международных организаций в процессе политической глобализации миросистемы. Проведено типологию международных организаций относительно их участия в процессе политической глобализации.

Ключевые слова: политическая глобализация, агент глобализации, международная организация, индекс политической глобализации.

The article reveals the role of certain international organizations in the process of political globalization of the World-System. The typology of international organizations is performed according to their role in the process of political globalization.

Key words: political globalization, agent of globalization, international organization, index of political globalization

Вступ. Актуальність та постановка проблеми. Міжнародні організації (МО) різного ґатунку нині стали невід'ємною складовою світосистеми. Ніхто не заперечує, що вони є повноправними суб'єктами міжнародних відносин поряд із приватними особами, підприємствами, державами, транснаціональними компаніями та банками. МО координують та регулюють міжнародні відносини на наднаціональному рівні, суттєво впливаючи і на перебіг економічних та політичних процесів всередині держави. Всі суверенні держави сучасного світу є членами принаймні однієї-двох міжнародних організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міжнародні організації – традиційний предмет дослідження для географів та країнознавців, політологів, геополітиків: Ю.Брайчевський, І.Герчикова, Т.Гордєєва, В.Ковалевський, Ю.Козак, О.Кучик, Л.Ткачук, Т.Циганкова, Х.-А.Шреплер та інші. Акцент у більшості публікацій робиться на історії та чинниках розвитку системи міжнародних організацій, їх типології за різними ознаками, механізмах функціонування, організаційно-функціональній структурі. Ґрунтовно висвітлено принципи діяльності, структура та роль у сучасному світі провідних міжнародних організацій, на зразок ООН та її складових, ЄС, НАТО, НАФТА, АСЕАН, АТЕС, СНД, ЧЕС тощо. Однак, у численних публікаціях відсутній комплексний погляд на міжнародні організації як на агентів політичної глобалізації.

Формулювання цілей статті. Основною метою даної статті є дослідження ролі міжнародних організацій у процесі політичної глобалізації.

Виклад основного матеріалу. В основі виникнення та розвитку системи міжнародних організацій ціла низка об'єктивних та суб'єктивних чинників: міжнародний поділ праці; інтереси окремих держав, ТНК та приватних осіб; політична воля; міжнародна економічна інтеграція; деколонізація; глобальні виклики та проблеми людства; інтернаціоналізація та інформатизація світового господарства тощо. У будь-якому разі створення міжнародної організації – це об'єднання зусиль для вирішення спільних проблем, підвищення політичної, економічної ваги регіону та добробуту країн-учасниць.

Важливу роль у створенні міжнародних організацій відігравав політичний чинник. На всіх історичних етапах розвитку створенням міждержавних союзів та блоків державні лідери намагалися вирішити назрілі політичні проблеми. Коли задекларовані політичні цілі (не)досягалися, міжнародні організації припиняли своє існування (Ліга Націй, Організація Варшавського Договору) або їх функціональна структура диверсифікувалася відповідно до реалій (ООН, Африканський союз). У сучасному світі, де політична та економічна сфери суспільного життя дуже тісно переплетені не лише на рівні окремо взятої держави, а й у світовому масштабі, МО легко трансформуються з суто політичних в економічні (універсальні) і – навпаки. В більш універсальну Організацію економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) в 1961 р. трансформувалася Організація європейського економічного співробітництва (1948 р.), яка виникла на базі раціонального використання американської допомоги в рамках «плану Маршала». Більшою мірою економічна організація Європейський Економічний Союз в 1992 р. (Маастріхтський договір) трансформувалася в політичний, валютний та економічний союз (ЄС). Трансформація характерна й для суто політичного блоку Організації африканської єдності у 1991 р. в Африканський Союз, який за взірць обрав інтеграційні процеси в рамках Євросоюзу.

Які б цілі не декларували міжнародні організації (політичні, економічні, культурні чи екологічні), у сучасному взаємопов'язаному світі всі вони більшою або меншою мірою перетворилися на важливих суб'єктів міжнародної політики та агентів політичної глобалізації. І на міжнародному, і на регіональному рівнях вони активно сприяють поширенню єдиних політичних стандартів, таким чином гомогенізуючи політичний простір планети.

Важливу політичну роль, не зважаючи на скепсис 90-х років кінця ХХ ст., продовжує виконувати *Організація Об'єднаних Націй* (ООН) та її складові. З моменту заснування завдання цієї організації сильно диверсифікувалися. Поряд з первинними суто політичними функціями (знищення, фашизму, мирне співіснування, усунення загрози ядерної катастрофи, недопущення дискримінації в міжнародних відносинах,) ООН взялася за налагодження співпраці в економічній, гуманітарній, культурній, науково-технічній, інформаційній, екологічній сферах. В її

функціональній структурі поступово з'явилися відповідні організації. Таким чином політичне об'єднання перетворилося в «універсальну організацію» [1, с.12]. Політичний чинник у такій трансформації ООН відіграв провідну роль.

Політичні завдання в структурі ООН є першочерговими для Ради Безпеки. Поряд із 5-ма постійними членами (США, Велика Британія, Китай, Франція, Російська Федерація; саме наявність, перелік та право вето постійних членів є найбільш дискусійним питанням сьогодення) до Ради Безпеки на регіональній основі входять 10 непостійних членів (у 2012 році ними будуть – Азербайджан, Гватемала, Колумбія, Марокко, Німеччина, Індія, Пакистан, Того, Португалія, Південна Африка). Її рішення є обов'язковими для виконання всіма країнами-членами ООН. В полі зору Ради Безпеки найбільш актуальні політичні проблеми сьогодення – Міжнародні кримінальні трибунали по Руанді та екс-Югославії; врегулювання конфліктів в Афганістані, Косово, Ліберії, Лівані, Кот-д'Івуарі, Західній Сахарі, Індії, Пакистані, Південному Судані, Гаїті тощо; миротворчі ініціативи та діяльність. Ефективність діяльності Ради Безпеки викликає багато нарікань, однак, беззаперечно – це найбільш впливовий агент міжнародної політики серед МО.

Політика присутня в діяльності усіх складових ООН. Навіть на прикладі України ми бачимо як суто фінансово-економічні підрозділи ООН – Міжнародний валютний фонд або Світовий банк – перетворюються на політичних агентів, оскільки для отримання кредиту необхідно не лише виконати низку економічних вимог, а й відповідати певним політичним стандартам. В жовтні 2011 р. США заявили про припинення фінансування ЮНЕСКО, лише тому, що за згодою більшості учасників до її складу було прийнято Палестину.

Нині членами ООН є 193 держави. Всі вони намагаються дотримуватися загальноприйнятих стандартів політичного життя. Беззаперечно, що ООН через свої структури та найширше коло країн-учасниць виконує важливу роль у якості агента політичної глобалізації, постійно пристосовуючись до нових політичних реалій. За час свого існування ООН послідовно втілювала головні політичні цілі свого існування: підтримка міжнародного миру й безпеки шляхом прийняття колективних рішень і мирного врегулювання суперечок; скорочення озброєнь і роззброєння; розвиток дружніх відносин між націями та народами; боротьба з колоніалізмом, расизмом; заохочення поважання прав людини та ін.. За певних обставин ООН пророкують роль загальнопланетарного парламенту, а її функціональним підрозділам – виконання урядових обов'язків.

На нинішньому етапі розвитку людства на регіональній або ідеологічній основі діє велика кількість *політичних МО*. Політичні та оборонні цілі є превалюючими в існуванні Ради Європи, Організації Північноатлантичного Договору (НАТО), Організації з безпеки і

співробітництва в Європі (ОБСЄ), Організації американських держав, Ліги арабських держав, Організації «Ісламська конференція», АНЗІОС, Шанхайської організації кооперації, Південно-Тихоокеанського острівного форуму та інші. Наприклад, ціль ОБСЄ – через збереження миру між європейськими країнами, сприяння стабільності та безпеці в усьому світі. Головна ж мета існування Ліги арабських держав – захист інтересів арабських країн, зміцнення політичної та культурної єдності країн членів, узгодження дій у військовій сфері, підвищення добробуту населення [7].

І все ж одним із найбільш активних суб'єктів міжнародної політики продовжує залишатися НАТО. Як і ООН, НАТО часто виступає в ролі миротворця або арбітра міжнародних відносин: балканська криза 90-х років, компанії в Іраку, Афганістані, Лівії тощо. Інколи НАТО звинувачують в «американізації», однак це колективний орган, який захищає і представляє інтереси всіх 28-ми країн-учасниць. Згідно процедури прийняття рішень – це одна з найбільш демократичних організацій світу, що варто враховувати і Україні, обираючи напрям подальшої інтеграції (2 квітня 2010 В. Янукович своїм рішенням, ліквідував міжвідомчу комісію з питань підготовки України до вступу в НАТО і ліквідував національний центр з питань євроатлантичної інтеграції. [10]).

Табл. 1

Найвідоміші політичні міжнародні організації сьогодення, [на основі 1,4,6,7,10]

Організація та кількість учасників	Дата заснування	Кількість учасників	Головні цілі
Рада Безпеки ООН	1945	5+10	підтримка міжнародного миру та безпеки
Рада Європи	1949	47	досягнення більшої єдності між її членами для захисту та впровадження ідеалів і принципів, які є їх спільною спадщиною; сприяння їх економічному та соціальному прогресу; захист демократії і верховенства права; гарантування прав і свобод громадян; вирішення проблем, що з ними стикається європейське суспільство, включаючи дискримінацію, ксенофобію, екологічні загрози, СНІД, наркотики та організовану злочинність
НАТО	1949	28	колективний захист, забезпечення миру і стабільності в країнах-членах та світі
ОБСЄ	1975, 1995	56	забезпечення прав людини,

			фундаментальних свобод, демократії; превентивне вирішення конфліктів
Організація американських держав	1890, 1948	35	забезпечення регіонального миру і безпеки через економічний і соціальний розвиток
Ліга арабських держав	1945	21	налагодження тісніших відносин між державами-членами і координація взаємодії між ними задля захисту своєї незалежності і суверенітету; вирішення загальних питань й інтересів арабських країн []
Організація «Ісламська конференція»	1969	56 та Організація звільнення Палестини	забезпечення ісламської солідарності в економічній, соціальній, культурній та політичній сфері
Шанхайська організація кооперації	2001	6+2	запобігання тероризму, екстремізму та сепаратизму; кооперування в сфері безпеки, політики, економіки тощо

Суттєвий вплив на світове співтовариство мають рішення *консультативних міждержавних груп*: Г-7, Г-8, Г-9, Г-10, Г-11, Г-15, Г-20, Г-24, Г-77 тощо. Консультативні групи роблять акцент на проблемах міжнародної економіки, однак розглядають і політичні питання, особливо клуби найпотужніших країн світу.

Рішення міждержавних організацій є обов'язковими (цілком або певною мірою) для виконання всіма державами-учасницями.

Важливу роль в поширенні демократичних стандартів виконують *неурядові міжнародні організації та інституції*: Світ без кордонів, Дім свободи (Freedom House), Римський клуб, Лондонський клуб, Паризький клуб, Репортери без кордонів тощо. До неурядових МО на індивідуальній або колективній основі входять приватні та юридичні особи, які не є офіційними представниками конкретного уряду. Це дозволяє неурядовим організаціям приймати більш незалежні рішення, а урядам – брати їх до уваги чи ігнорувати. Втім, політична вага окремих неурядових організацій в міжнародних відносинах останнім часом сильно зросла. Від їх рішень, висновків або рейтингів значною мірою залежить репутація країни та її фінансово-економічний добробут. Паризький або Лондонський клуби інколи більш ефективно вирішують питання, пов'язані з боргами країни, ніж її власний уряд. Учасники Римського клубу вважаються основоположниками досліджень глобалізації та її впливів, у т.ч на політичну сферу суспільного життя. Від рейтингів неурядових організацій залежить політична репутація країни та сприйняття її лідерів світовою громадськістю.

З 2009 р. Україна, не зважаючи на заяви представників влади про прихильність до демократії, суттєво знизилася власний рейтинг щодо рівня

демократії, економічної, політичної та свободи преси. Зокрема, за даними Freedom House, наша держава знаходиться в компанії Кувейту, Туреччини, Малаві, Уганди, Гвінеї-Бісау [11], суттєво поступаючись своїм західним сусідам, від інтеграції з якими (а, відповідно, і від високих стандартів якості життя та політичних свобод) влада України все більшою мірою відмовляється на користь взаємодії з авторитарними режимами Росії та інших пострадянських держав.

Проте навіть міждержавні (регіональні) економічні організації, для яких головними цілями залишаються економічні, є важливими агентами політичної глобалізації. Поступово, на зразок ЄС, відбувається трансформація суто економічних організацій в комплексні утворення, де політичні цілі набувають все більшої ваги. Найбільш впливовими регіональними об'єднаннями є Євросоюз (ЄС), Північноамериканська асоціація вільної торгівлі (НАФТА), Асоціація Азійсько-Тихоокеанського співробітництва (АТЕС), Латиноамериканська асоціація інтеграції (ЛААІ, АЛАДІ), Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН), Центральноевропейська Ініціатива (ЦЕІ), Чорноморське економічне співробітництво (ЧЕС), Співдружність незалежних держав (СНД), Спільний ринок країн Південного конусу (МЕРКОСУР), «План Коломбо», Південноафриканське співтовариство розвитку (САДК), Спільний ринок Східної та Південної Африки (КОМЕСА), (Південноазійська асоціація регіональної кооперації (СААРК), Карибське співтовариство і Карибський спільний ринок (КАРІКОМ), Організація демократичного та економічного розвитку (ГУАМ) тощо [див. табл.2].

Табл. 2

Найбільш впливові регіональні економічні організації, [складено на основі даних 1,3,4,5,8,9]

Організація та кількість членів	Площа, тис.км ²	Населення, млн. чол., 2010 рік	Індекс політичної глобалізації КОF		Індекс розвитку людського потенціалу, 2011 рік макс./мін.
			1998 рік макс./мін.	2008 рік макс./мін.	
АТЕС(АПЕК)-21	62241,5	2758,8	93.8/26.2	94.6/46.1	0.929/0.466
НАФТА-3	21783,9	457,3	93.8/70.2	94.6/72.6	0.910/0.770
СНД-10*	21550,4	265,9	75.8/26.0	87.0/49.6	0.756/0.607
ЛААІ-13	19521,5	520,3	92.1/57.1	93.5/64.2	0.805/0.663
ЧЕС-12	19265,5	330,5	89.1/23.3	94.1/51.8	0.861/0.649
КОМЕСА-20	12874,0	406,1	90.6/25.0	93.7/33.5	0.760/0.286
МЕРКОСУР-5	12787,2	280,6	92.1/50.9	93.5/68.6	0.797/0.665
САДК-15	9882,9	257,7	58.9/29.2	88.3/37.3	0.773/0.286
СААРК-8	5130,7	1640,0	86.4/18.5	92.5/24.1	0.691/0.398
АСЕАН-10	4479,2	601,0	79.7/26.2	87.1/35.5	0.866/0.483
ЄС-27	4327,8	502,5	97.1/40.4	98.4/53.7	0.910/0.835

*Примітка: * - з Україною (засновниця та учасниця), без Туркменістану (спостерігач); в рамках СНД на 2008 р. саме Україна має найвищий показник індексу політичної глобалізації.*

Вагомий глобальний політичний вплив та гармонійне поєднання економічних, юридичних, культурно-освітніх, політичних та інших цілей у нинішньому світі має Євросоюз. Для досягнення головної мети ЄС – створення єдиного економічного і політичного простору – втіленню підлягають основні цілі, в т.ч. *політичні*: утворення єдиного простору без внутрішніх кордонів, здійснення спільної зовнішньої та оборонної політики, запровадження спільного громадянства та захист прав особистості. Діяльність ЄС як і ООН ґрунтується на загальноприйнятих принципах міжнародного права. Загальні напрямки спільної зовнішньої політики визначаються Європейською Радою, в рамках якої для підвищення ефективності зовнішньої політики утворено Політичний комітет. Компетентними в галузі зовнішньої політики та безпеки є також Європейська Комісія і Європейський Парламент.

Учасники регіональних економічних організацій здійснюють (намагаються здійснювати) не лише спільну зовнішню політику, знімаючи тим самим напругу і у внутрішніх стосунках, а й запроваджують єдині стандарти у внутрішньому політичному просторі (єдині паспорти, вільний рух громадян, єдині права і свободи, демократія, парламентаризм тощо).

Отже, членство країни в тій чи іншій міжнародній організації, не лише збільшує її політичну та економічну вагу в світосистемі, а й поступово зближує політичні стандарти. Не лише масштаб інтеграції будь-якої країни у світовий політичний простір, а й вирівнювання внутрішньополітичного простору в окремих регіональних інтеграційних угрупованнях засвідчує індекс політичної глобалізації КОФ. За останні роки в усіх найпотужніших регіональних економічних організаціях відбулося зростання даного індексу [див. табл.2]. Країни-учасниці ЄС, НАФТА, ЧЕС, МЕРКОСУР, ЛААІ мають найвищу залученість до політичної глобалізації. Саме тому Україні важливо рухатися в бік більш демократичних та економічно успішніших західних сусідів, стимулюючи тим самим підвищення стандартів та якості життя, ніж повертатися в минуле, інтегруючись в СНД чи ЄврАзЕС, головна мета яких – підтримання величі Росії. Адже, лідери Російської Федерації вже навіть не приховують головної політичної цілі створення цих організацій: відновлення СРСР в їхньому розумінні. В.Путін, ностальгуючи за СРСР, в жовтні 2011 року сказав: «А що таке Радянський Союз? Це та сама Росія, тільки з іншою назвою» [2]. Без України, як говорив ще В.І.Ленін, таке утворення буде неповним. Та й проблематичним буде підтримування витворюваних або фальсифікованих міфів про «спільну колиску братніх народів», «спільну історію», «єдину церкву» тощо. Події останніх років засвідчують, що представники української влади більше задовольняють

національні інтереси і націоналізм (знову ж таки, В.Путін не соромиться називати себе російським націоналістом) Росії, а не власної держави.

Час-від-часу навіть *міжнародні організації спеціальної компетенції*, як в структурі ООН (МАГАТЕ, АЯЕ, ЮНІДО, МВФ, МБРР, СБ, СОТ, МОП, СООЗ та ін.), так і цілком самостійні фінансові (ЄБРР, МаБР, АЗБР тощо) або близько 30 організацій країн-виробників та експортерів сировини (ОПЕК, Асоціація країн-експортерів залізної руди, Рада виробників какао-бобів, Союз країн-експортерів бананів, Федерація кави Америки та ін.) також перетворюються на суб'єктів політики. Зокрема, регулювання цін на нафту – це важливий чинник вирішення власних політичних інтересів країнами-учасницями ОПЕК.

Отже, міжнародні організації як агенти політичної глобалізації:

- виконують важливу політичну роль в сучасному світі, вирішуючи складні політичні проблеми та врегульовуючи конфлікти;
- поширюють спільні політичні стандарти демократії та прав і свобод особи;
- підвищують та зближують (в першу чергу регіональні економічні організації) індекси політичної глобалізації країн-учасниць.

Відповідно до ролі в процесі політичної глобалізації світосистеми міжнародні організації поділяються на:

- найбільш впливові – Рада Безпеки ООН, окремі політичні (НАТО, ОБСЄ, Рада Європи, Ліга арабських держав тощо) та регіональні економічні (ЄС, АТЕС, НАФТА) міжнародні організації;
- впливові – більшість політичних та регіональних економічних організацій; економічні та валютно-фінансові підрозділи ООН; окремі неурядові міжнародні організації та інститути;
- маловпливові – більшість неурядових міжнародних організацій та інститутів; міжнародні організації спеціальної компетенції; консультативні міждержавні групи (за виключенням Г-7, Г-8, Г-10, Г-20).

Їх діяльність носить як глобальний так і регіональний характер. Найпотужніші міжнародні організації, які найбільшою мірою зацікавлені в поширенні процесу глобалізації, географічно приурочені до «центру» світового господарства, що не просто підтверджує взаємозв'язок економіки і політики, а й дає підстави стверджувати, що від глобалізації більші дивіденди отримують (в т.ч. в політичній сфері) більш потужні в економічному відношенні агенти.

Висновок. Загалом у світі існує кілька десятків тисяч міжнародних організацій, і будь-яку з них можна більшою або меншою мірою назвати агентом політичної глобалізації, оскільки відокремити екологію, економіку, культуру і політику в сучасному взаємозалежному світі практично неможливо.

Звичайно, що розрив економічних показників між найбагатшими та найбіднішими учасниками міжнародних організацій в умовах глобалізації

збільшується (найбільш негативна сторона процесу), однак у політичному плані відбувається гомогенізація світосистеми і в цьому визначальною є роль міжнародних організацій. Участь однієї країни одразу в декількох міжнародних організаціях – яскраве свідчення спільності стандартів, в першу чергу економічних та політичних, які властиві здавалось би різним організаціям.

1. Міжнародні організації: Навч. посіб. / За ред. Ю.Г.Козака, В.В.Ковалевського. – К.: ЦУЛ, 2003.
2. Лосєв І. Спізнили зізнання / Ігор Лосєв // Український тиждень. – №46 – 11-17.11.2011 – с.28.
3. Політична географія і геополітика: Навч. посібник / Б.П.Яценко, В.І.Стафійчук, Ю.С.Брайчевський та ін.; за ред. Б.П.Яценка. – К.: Либідь, 2007.
4. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/appendix/appendix-b.html>
5. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>
6. http://uk.wikipedia.org/wiki/Пада_Єврупи
7. http://en.wikipedia.org/wiki/Arab_League
8. <http://www.globalization.kof.ethz.ch/>
9. http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_Human_Development_Index
10. <http://uk.wikipedia.org/wiki/HATO>
11. <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=5>

УДК 911.3:656.025.2

Савчук І.Г.

СУЧАСНІ РОСІЙСЬКІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКСПОРТНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА КРАЇНИ

Проанализированы современные направления в общественно-географическом изучении экспортной ориентации хозяйства страны в российской научной школе экономической и социальной географии. Раскрыта теоретико-методологическая специфика различных направлений изучения данного явления российскими коллегами. Дана короткая научная характеристика наиболее важных работ ведущих специалистов по данной проблеме в современной российской географии.

Analized the contemporality tendens in human geography research the national economy export orientated in Russian national economy and social geography scoul. Present the theoretical and methodological particularity difference branches the fenomen for Russian collegues. Has scintifical bref characteristic the important publications the principal specialists in the problem in contemporality Russian geography.

Постановка проблеми. У сучасній українській економічній і соціальній географії питання впливу експорту на розвиток господарства країни було і, нажаль, залишається маргінальним. Поодинокі публікації і дисертаційні дослідження розкривають значення окремих аспектів зовнішньої торгівлі та суспільно-географічні засади її функціонування у державі, переважно за останні двадцять років. Саме тому важливо провести науковий аналіз вивченості цієї проблеми в інших країнах світу.

Актуальність. Сучасна українська суспільна географія є тісно пов'язаною з відповідною російською науковою школою у силу